

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kotilainen, Sofia

Title: Vaivaisukot kestävät aikaa

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Kotilainen, S. (2014). Vaivaisukot kestävät aikaa. *Agricolan kirja-arvostelut*, 2014(21.5.2014). <http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=3520>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Julkaisun tiedot APA-viitemuodossa:

Kotilainen, S. (2014). Vaivaisukot kestävät aikaa. *Agricola*, 2014. Retrieved from <http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=3520>

Vaivaisukot kestävät aikaa

21.5.2014 Sofia Kotilainen <sofia.p.kotilainen@jyu.fi> FT, dosentti, Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos

Kantokorpi, Otso (toim.): *Vaivaisukkojen paluu*. Maahenki, 2013. 255 sivua.

Artikkelikokoelma yhdistää samaan teokseen vaivaisukoihin liittyvää tutkimusta eri tieteenaloilta. Se on syntynyt kesällä 2013 järjestetyn Vaivaisukot Kerimäellä -näyttelyn tuloksena. Kirja lähestyy aihettaan tuoreista näkökulmista. Artikkelikokoelma korostaa vaivaisukkojen ainutlaatuisuutta kulttuurituotteina ja osoittaa, kuinka monipuolisesti niitä on mahdollista tutkia. Vaivaisukkojen paluu on erinomainen tietokirja, joka soveltuu hyvin monentyyppisten lukijoiden käyttöön. Kirja on oivallinen perus- ja hakuteos, joka vaivaisukkojen tapaan kestää aikaa.

Vaivaisukkojen paluu on seurausta kesällä 2013 Kerimäellä järjestetystä näyttelystä, jossa oli koolla nelisenkymmentä suomalaista vaivaisukkoa. Näyttelyn ja kirjan saaman julkisuuden ansiosta vaivaisukkojen tutkimukseen on kohdistunut suurta huomiota, jonka toivoisi kanavoituvan myös uuteen ja entistä monipuolisempaan jatkotutkimukseen. Näyttelyn tuloksena syntynyt julkaisu vie omalta osaltaan vaivaisukkoja koskevaa tutkimusta merkittäväällä tavalla eteenpäin, vaikka rakentuukin pidemmän perinteen varaan. Vaivaisukkoja tutki aikoinaan jo muiden muassa Heikki Klemetti. Kokonaisesityksissä suomalaiset vaivaisukot on aina esitelty kuvien kera. Eikä pidä tietenkään unohtaa Soinin vaivaisakkaa, joka on joukon ainoa nainen.

Markus Lepon *Vaivaisukot* (1967) toi vaivaisukot esille ennen muuta suomalaisen kansanomaisen kuvanveistotaiteen mestarinäytteinä. Hänen taidokkaissa valokuvissaan, joista suurin osa oli mustavalkoisia, ukot vaikuttavat inhimillisine piirteineen hyvin eläviltä katsoessaan lukijaa kirjan sivuilta. Kaija Santaholman *Vaivaisukot – Tummatukka ja kirkonäijät* (2001) esittelee ukot värikuvissa ja maakunnittain ryhmiteltyinä. Molemmat teokset syntyivät tekijöidensä omakohtaisen kiinnostuksen ansiosta, ja Santaholman kirja oli seurausta myös vuonna 2000 Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseossa järjestetystä vaivaisukkonäyttelystä. *Vaivaisukkojen paluu* muodostaa sekin kokonaisteoksen, joka ammentaa molempien edeltäjiensä luomasta perinteestä, mutta vie aiheen tutkimuksen astetta pidemmälle. Mukana säilyy edelleen ukkojen esittely eri kuvakulmista.

Ainutlaatuinen ilmiö

Vaivaisukot edustavat nykyisellään leimallisesti suomalaista perinnettä ja ovat kansainvälisestäkin ainutlaatuinen ilmiö. Suomessa vaivaisukkoja on jäljellä noin 145, Ruotsissa alle kymmenen. Jo katoliselta ajalta periytyi tapa koota varoja onttoihin uhritukkeihin, jotka voitiin avata kolmella avaimella. Nähtävästi niiden koristeena oli pyhäinkuvia, jotka vuoden 1571 luterilaisessa kirkkoasetuksessa määrättiin poistettaviksi. Uskonpuhdistuksen jälkeen varoja kerättiin edelleen sairastupien, köyhien ja vaivaisten avustamiseksi, joko vastaaviin tukkeihin tai arkkuihin. Nähtävästi niitä ryhdyttiin vähitellen uudelleen koristelemaan veistoksilla. Samankaltaisia vaivaistukkeja oli yhä 1700-luvun viime vuosikymmeninä käytössä eri puolilla Ruotsin valtakuntaa.

Reformaation jälkeen ja etenkin valistuksen aikana 1700-luvulla köyhäinhoitoa ryhdyttiin vähitellen pitämään julkisena velvollisuutena. Suurin osa nykyisistä vaivaisukoista on peräisin 1800-luvulta. Vaivaisukkoja veistettiin etenkin Pohjanmaan seurakunnille 1700-luvun loppupuoliskolta alkaen, samaan aikaan kun pitäjät vaurastuivat taloudellisesti. Pohjanmaalla, missä laivanrakennus kukoisti, monet vaivaisukkojen veistäjät valmistivat myös laivojen keulakuvia.

Arkistolähteissä vaivaistukeista tai -ukoista on yleensä vain satunnaisia mainintoja, mikä tekee niiden tutkimisesta haasteellista. Tästä huolimatta lähteiden avulla ukkojen vaiheita on mahdollista seurata aiemmasta poikkeavista näkökulmista, kuten esimerkiksi pastori Ville

Vauhkosen kiinnostava artikkeli osoittaa. Hän tarkastelee Soinin seurakunnan vaivaiskassan (jota vaivaisakka vuodesta 1854 lähtien symboloi) 1800-luvun puolenvälin aikaista toimintaa.

Vaivaisukkojen lääketieteellinen selitys

Teoksen alkuosa muodostuu eri alojen tutkijoiden artikkeleista. Vaivaisukkojen avulla voi lähestyä hyvin laaja-alaisia ilmiöitä, jotka liittyvät esimerkiksi taide-, kirkko-, sosiaali-, talous- tai sotahistoriaan. Vaivaisukkoja on tarkasteltu kirjassa ITE-taiteen uranuurtajina, veistäjiensä käten töinä, kansanperinteen näkökulmasta, toiveiden toteuttajina sekä oman aikansa diakoniatyönä. Valtavan mielenkiintoinen on myös professori, ortopedian ja traumatologian erikoislääkäri Seppo Seitsalon lähestymistapa vaivaisukkojen tutkimukseen. Hän nimittäin tutkii lääketieteen näkökulmasta sitä, mikä ukkoja itseään oikein vaivasi.

Suomen sodan (1808–1809) jälkeen useat ukot saivat hahmonsotaveteraanien ja -invalidien tarjoamien esikuvien mukaan. Yli kolmasosa suomalaisista nykyisin tunnetuista vaivaisukoista on menettänyt alaraajansa. Kyseessä on usein sotavamma, ja menetetty raaja on korvattu puujalalla. Koska vaivaisukot sijoitettiin useimmiten ulkosalle seisomaan, ne ovat vuosisatojen ajan altistuneet säiden kulutukselle, puhumattakaan lukuisista ryöstöyrityksistä. Kivijärveläinen virkaveli yritettiin kerran jopa hukuttaa, mutta saatiin talven jälkeen ylös järvestä ja elvytettyä henkiin.

Tekijät haluavat teoksellaan osoittaa, että ukoista on pidettävä hyvää huolta edelleen, koska monet työskentelevät yhä ulkona säiden armoilla. He korostavat tässä yhteydessä ukkojen asiallisen hoidon ja konservoinnin merkitystä.

Kuva: Sunnuntaisuomalaisen vaivaisukko [kuva-albumi Facebookissa](#)

Pääosan kirjan sivumäärästä vie vaivaisukkojen esittely seurakunnittain. Esimerkiksi sivulla 90 tapaamme Munsalan ukon, jolla ainoana suomalaisena ukkona on kaksi raha-aukkoa – se oli aikoinaan myös kaksikielinen kehotuslauseidensa osalta. Sivulla 245 kuvaan tulee mukaan Mynämäen ”Lasarus”, joka nykyisellään elää erillään vanhasta vaivaistukistaan, joten tarkasti ottaen sillä ei enää ole raha-aukkoa, eikä se enää ole puhtaasti määritelmän mukainen

vaivaisukko. Hauhon ”Bartimeuksellekin” rahankeräysastia on lisätty myöhemmin. Sivulla 105 puolestaan esitellään eräs harvinaisuus, Raision lautapaneelille maalattu ukko, joka on maalaus eikä veistos. Muutamista seurakunnista tunnetaan sekä vanhempi että myös uudempi, vanhan ja kuluneen tilalle veistetty ukko.

Alkukevästä 2014 vaikuttaa siltä, että kirjan otsikko sopii kuvaamaan vaivaisukkoihin kohdistuvaa julkisuutta: Sunnuntaisuomalainen on julkaissut viikoittain lyhyen kuvauksen yhdestä ukosta, ja [Helsingin Sanomat pitkän artikkelin aiheesta](#). Median vaivaisukkoja kohtaan osoittaman kiinnostuksen perusteella voi todeta, että ne ovat ajankohtaisempia kuin pitkiin aikoihin. Ehkä niissä on jotakin, joka puhuttelee erityisesti tässä ajassa. Siitä huolimatta, että ne eivät ole varsinaisesti ”palanneet”, vaan ovat olleet täällä keskuudessamme jo monta sataa vuotta, suurimman osan elämästään kahlehdittuina paikoilleen, usein kirkon tai tapulin seinään. Teoksen otsikon voikin tulkita kuvaavan ennen muuta sitä, kuinka vaivaisukot ovat palanneet myös tutkijoiden kiinnostuksen kohteiksi, mikä on suotavaa, sillä vaivaisukoista tarvitaan vielä lisää tutkimusta.

Vaikka teos on sisällöltään runsas ja monipuolinen, yksityiskohdissa riittää edelleen pohdittavaa. Esimerkiksi sivulla 222 mainitaan, ettei Kivijärven vaivaisukon tekijästä, syntyhistoriasta tai valmistusvuodesta ole tarkempaa tietoa. Kuitenkin jo 2004 ollessani mukana inventoimassa seurakunnan vanhinta esineistöä saattoi havaita, että Kivijärven vaivaisukko muistuttaa ulkonäöltään suuresti Vetelin seurakunnan vanhempaa vaivaisukkoa (ks. myös Kotilainen 2008, s. 52). Ukkojen vertailevan tutkimuksen kautta olisi siis ehkä vielä mahdollista saavuttaa joitakin uusia tutkimustuloksia. Hyvä esimerkki tästä on myös Heikki Mikkilän laajan tuotannon keskinäinen vertailu (Känsälän artikkeli).

Tarkasteltavana oleva kirja tuo aiempaa kootummin esille vaivaisukkojen tekijät, joista on laadittu myös oma nimihakemistonsa teoksen loppuun. Merkittävimpiä vaivaisukkojen veistäjiä oli Heikki Mikkilä Kuortaneelta. Hänen valmistamiaan ukkoja tunnetaan ainakin 13 kappaletta. Hän teki myös muita kirkollisia veistotöitä ja koristemaalauksia sekä huonekaluja. Hänestä artikkelin kirjoittanut maakunta-amanuenssi Risto Känsälä Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseosta on todennut Helsingin Sanomien haastattelussa, kuinka Mikkilän toiminnasta kaivattaisiin lisätutkimusta.

Kuva: Hauhon 1600-luvun ukko on Suomen vanhin. Kuva: Aki Paavola. [Vaivaisukot Kerimäellä](#)

Myös kirjan kuvitus on monipuolisempaa kuin sitä edeltävissä teoksissa. Valokuvaaja Aki Paavolan kuvat antavat ukoista laajemman kokonaiskuvan, kun myös niiden ”elinympäristö” on saanut kuvissa tilaa ja tulee aiempaa paremmin esille. Kirjan värikkäissä kansissa yhdistyvät Ähtärin ja Kuortaneen vaivaisukkojen veistojälki ja koristeellisuus.

Sisällysluettelon kanssa samalle sijoitettu, anovasti ojennettu käsi puhuttelee lukijaa jo alkulehdillä, ennen kuin vaivaisukoista on kerrottu vielä sanaakaan. Alkuosan artikkeleissa sama käsi taustoittaa oivaltavasti myös kirjan sivunumeroita. Pieni yksityiskohta johtaa ajatukset vaivaisukkojen olemassaolon tarkoitukseen, varojen anomiseen vaivaisia varten.

Vaivaisukkojen paluu on erinomainen tietokirja, joka soveltuu hyvin monentyyppisten lukijoiden käyttöön ja aivan jokaisen meistä luettavaksi. Kirja on kauttaaltaan, niin tyyliltään kuin kuvitukseltaan onnistunut teos, joka vaivaisukkojen tapaan kestää aikaa ja antaa vielä pitkään aihetta palata lehdilleen. Se on oivallinen perus- ja hakuteos, joka johdattaa lukijan vaivaisukkojen maailmaan, vaikka sitten pelkästään vaivaisukkojen esittelyjä tai runsasta kuvitusta selailemalla. Alkuosan tutkimusartikkelit luovat vahvaa pohjaa uudentyyppiselle vaivaisukkojen tarkastelulle ja antavat runsaasti aineksia jatkotutkimukselle.

Lisätietoja:

- [Vaivaisukkojen historiaa. \(Vaivaisukot Kerimäellä\)](#)
- [Sunnuntaisuomalaisen vaivaisukko kuva-albumi Facebookissa](#)
- [Kivipelto, Arja, Voi vaivaista ukkoa. \(Helsingin Sanomat 22. 2. 2014\)](#)